

Miti o kriminaliteti v ZDA¹

Gorazd Meško²

Avtor razpravlja o mitih v zvezi s kriminaliteto in njihovem vplivu na zaznavo kriminalitete, odzivanje in pripravljenost za preventivno dejavnost ljudi, o funkciji teh mitov, ustvarjalcih mitov (medijih, vladnih in nevladnih organizacijah), o procesih nastajanja mitov, o storilcih, pravosodju in izvrševanju kazenskih sankcij. Opisane so tudi nekatere značilnosti mitov o kriminaliteti (predstavljanje žrtev kot popolnoma nedolžnih, storilcev kot zlih, junaških policistih), tehnike za ustvarjanje mitov o kriminaliteti, ki so v tesni zvezi s tehnikami za izvajanje propagande (ustvarjanje stereotipov o storilcih kaznivih dejanj, predstavljanje mnenja kot dejstva, pozitivistično potrjevanje mnenj, uporaba terminologije, ki vsebuje vrednostne sodbe, selektivno predstavljanje dejstev, upravljanje z informacijami, neargumentirano sklicevanje na avtoritete, predstavljanje dejstva zunaj okoliščin in selektivno intervjuvanje).

Ključne besede: kriminaliteta, miti, ustno izročilo, politika, javni mediji

UDK: 316.65:343.3/7

1 Uvod

V začetku razprave je treba omeniti dva pogleda na družbene probleme v zvezi s kriminaliteto. Prvi pogled je pogled tistih, ki jim pravimo »moralni podjetniki«, »politični aktivisti«, »socialni patologi« in »pritoževalci«. Te posameznike vodi na prvem mestu želja po pritegovanju pozornosti javnosti ter opozarjanju na nove probleme, ki so, po njihovem mnenju, resnični, enkratni in imajo lahko hude, če ne usodne posledice za družbo.

Drug pogled je pogled strokovnjakov, ki jih zanima predvsem preučevanje družbenih problemov kot celote, v zvezi s tem pa jih zanima to, kako so ti problemi skonstruirani, torej njihova sestava in dinamika. Ti vidijo družbene probleme kot proizvod kolektivnega, skupinskega delovanja, interakcij, manj pa kot individualne probleme posameznikov. Tako ti govorijo o socialnih problemih, na katere vplivajo javni mediji, urbanizacija, skupinska histerija, ideologija, politična moč in neke latentne družbene sile, ki usmerjajo pozornost javnosti in oblikujejo naravo in značilnosti porajajočih se družbenih problemov.

Pojem »mit« smo izbrali, da bi z njim razložili nekatere družbene opredelitve, ki jih uporabljajo za razlago, pojasnjevanje in reševanje kriminalitetnih problemov. Beseda oz.

pojem »mit« je verjetno najprimernejša za številne družbene opredelitve kriminalitete, njene pojavne oblike in ponujena »zdravila« zoper njo.³

Pojem »kriminalitetni mit« ali »mit o kriminaliteti« ustreza prej predstavljenim opredelitvam pojma mit na splošno. Miti o kriminaliteti nastajajo na neznanstveni podlagi, na podlagi ustnega izročila – pripovedovanja zgodb o storilcih, kriminaliteti, sodbah, prestajanju zaporne kazni ipd. Največkrat gre za senzacionalne zgodbe, ki pri ponovnem pripovedovanju pogosto dobijo nov pomen, za nekatere ljudi pa pomenijo edino resničnost o kriminaliteti in življenju in delu storilcev kaznivih dejanj. Te zgodbe se pogosto zelo razlikujejo od resnice in se z vsakim pripovedovanjem spreminjajo.

Miti o kriminaliteti nastajajo tako z izmišljanjem »resnic« o storilcih kaznivih dejanj in kriminaliteti kot tudi s spreminjanjem in izkrivljanjem dejanskih resničnih, pomembnih informacij. To pa lahko vodi v družbene in politične probleme. Zavedati se moramo, da obstajajo številni (resnični) problemi v zvezi s kriminaliteto, policijskim delom, delom sodišč in zaporov. Ko se začnejo razširjati miti, sploh ni več pomembno, ali so to dejanski problemi ali ne. Pomembna je zaznava teh problemov ter sposobnost prepričevanja drugih, da so to

¹ Zasnova za prispevek je nastala v času mojega gostovanja (januar–februar 2000) na School of Criminal Justice pri Grand Valley State University, Grand Rapids, Michigan, Združene države Amerike. Ob tej priložnosti se zahvaljujem kolegici, dr. Joanne Ziembo-Vogl, ki me je povabila na predavanja s področja skupnosti in množičnih medijev (angl. Community and Mass Media) na podiplomskem študiju kazenskega pravosodja. Navzočnost na njenih predavanjih mi je omogočila uvid v probleme in interes za pripravo tega prispevka. Prof. dr. Janezu Pečarju pa se zahvaljujem za pripombe in predloge pri končnem oblikovanju tega prispevka.

² Dr. Gorazd Meško, docent za kriminologijo, predstojnik katedre za kriminalistiko, Visoka policijsko-varnostna šola, Kotnikova 8, 1000 Ljubljana.

³ Kappeler (1996) s sodelavci opredeljuje mit kot tradicionalno zgodbo brez avtorja, ki nastane na zgodovinski osnovi in razloži nek dogodek. Dogodki so v mitih predstavljeni pretirano, daje pa se jim večjo težo kot v resničnem življenju. Konotativen pomen mita pa je tudi v neznanstvenem »preučevanju kriminalitete«, ustnem izročilu ali leposlovju o kriminaliteti.

Verbinc (1991:458) opredeljuje mit kot besedo, ki izvira iz grščine in pomeni pripoved, zgodbo, bajko. Njen figurativen pomen je zgodba, ki je neresnična, umišljena ali namišljena.

SSKJ (1994:558) definira mit kot (1) izročilo, pripoved o nastanku sveta, (nenavadnih) naravnih pojavih, bogovih in drugih bajeslovnih bitjih; miti odražajo starodavne doživljaje naroda; pisatelj je rad črpal snov iz mnogih mitov; antični, slovanski miti; (2) knjiž. zelo pozitivna, a nerealna predstava o določenih dogodkih, pojavih, ljudeh: ohranjati, podirati, ustvarjati mite o čem.

resni problemi, ki zbudijo politike in druge aktiviste, da začnejo reševati te (navidezne) probleme, pri ljudeh pa povzročajo zaskrbljenost in potrebo po akciji (Bromley, 1979:44). Razprave o kriminalitetnih problemih in njihove ponovne razlage problemov vplivajo na preoblikovanje problemov v nekaj popolnoma drugega, kot je to v resničnem življenju. Spremenjeni, ponavljani in ponovno izrečeni mitološko opisovani socialni problemi postanejo del javne zavesti (orig. public consciousness). V nadaljevanju prespevka se bomo ukvarjali s procesi, v katerih kriminalni dogodki in zadeve v zvezi z delom policije, sodstva in zaporov postanejo popačeni, spremenjeni in kljub neustrezni sliki oblikujejo družbeno resničnost problema. Ta popačitev resničnosti se izhaja iz »kolektivnega«, včasih tudi iz »nezavednega« (Manheim, 1936).

2 Funkcija mitov o kriminaliteti

Miti o kriminaliteti obstajajo v glavah ljudi, ki verjamejo vanje, zato imajo tudi določene družbene posledice. Miti o kriminaliteti vplivajo na posameznikovo zaznavanje. Ni nujno, da se jih nekdo zaveda, da bi vplivali na njegove poglede na kriminaliteto, storilce kaznivih dejanj, delovanje policije, pravosodja ter izvrševanje kazni. Miti nudijo pojmovni okvir za identifikacijo in razumevanje družbenih problemov v zvezi s kriminaliteto, vplivajo na mnenja o pravici in ideje za reševanje družbenih problemov (Kappeler et al, 1996: 3).

Organizacija pogledov na kriminaliteto s področja mitov prispeva h kategoriziranju ljudi v umetne skupine ter določanje razlik med tistimi, ki spoštujejo zakone, in tistimi, ki jih ne; med borci proti kriminalu in tistimi, ki ogrožajo družbeni red; med žrtvami in roparji.

Postavljanje določenih delov družbe v kategorije »kriminalnosti«⁴ prispeva tudi k dvigovanju samopodobe tistih, ki (domnevno) niso takšni. Za večino ljudi je ugodno in koristno, da sebe pojmujejo kot osebe, ki spoštujejo zakone. To vsekakor so vrline – sposobnost živeti v družbi, biti čim manj konflikten, altruistično usmerjen ipd.

Nedvomno najdemo v družbi veliko vzornih ljudi, vendar Bohmova raziskava (1986:200) priča, da je več kot 90% Američanov storilo dejanje, zaradi katerega bi jih bilo mogoče obsoditi na zaporno kazen. To pa pravzaprav kaže na moralno slabost večine ljudi. Miti tudi podpirajo in vzdržujejo prevladujoče poglede na kriminaliteto, storilce kaznivih

⁴ Durkheim, (po Masters in Roberson, 1990, s. 27) meni, da kriminaliteta oblikuje merila za merjenje dobrega in slabega v družbi. Neizvrševanje kaznivih dejanj pomeni dobro in je boljše kot izvrševanje prepovedanega. Če ne bi nihče storil nič prepovedanega, bi bili vsi enaki. Ne bi bilo slabih in dobrih ljudi. Zanimiva je izjava: »Nihče ni popolnoma brez vrednosti – najslabši člani družbe ne nazadnje služijo kot slab primer.

dejanj, policijo, sodstvo in institucije za izvrševanje kazenskih sankcij ter krepijo zanašanje na postavljene koncepte in njihovo podpiranje (o kriminaliteti, storilcih ter institucijah, ki se »ukvarjajo« s kriminaliteto).

Miti tudi krepijo pojmovanje določenega ravnanja, obnašanja kot kriminalnega, podpirajo veljavne prakse družbenega nadzorstva in ponujajo temeljne predpostavke za inkriminacijo določenih ravnanj v prihodnosti. Ko je mit ustvarjen in ga javnost sprejme, postane temelj za ustvarjanje novih mitov. Miti se pogosto povezujejo tudi z intelektualno slepoto družbe, ki spregleduje dejanske probleme in se zanaša na mitološko predstavljanje stvarnosti. Postavljeni pojmovni okvir (mit) nas lahko omejuje in nam onemogoča točno opredeljevanje problema, iskanje ustreznih rešitev in iskanje alternativ za družbeno ustvarjene etikete in družbenonadzorstvene prakse.

Miti nudijo informacije za ustvarjanje »družbene resničnosti kriminalitete« (Quinney, 1970), postanejo polnilo za praznine v znanju in nudijo odgovore na vprašanja, na katera družboslovje ne more natančno ali enoznačno odgovoriti (Kappeler et al, 1996: 4). Najmočnejši so tam, kjer znanost ne more ponuditi empiričnih dokazov in zmanjšati zaskrbljenosti javnosti. Miti tedaj nadomestijo znanje in informacije, potrebne za delovanje akterjev na področju (formalnega) družbenega nadzorstva.

Če imamo pred očmi ameriško družbo, katere vrednotam se v procesu globalizacije vse bolj približujemo tudi sami, potem je treba razmisliti o naslednjih podatkih oz. razmerjih med družbeno blaginjo in problemi ameriške družbe. Na eni strani je ameriška družba ena izmed najbogatejših, tehnološko najrazvitejših družb na svetu, na drugi strani pa jo razjedajo revščina, nezaposlenost in kriminaliteta. Zgodovinsko gledano se je mit o državi blagostanja, velikih možnosti in patoloških posameznikov razvil zato, da bi »razrešil« protislovnost ameriške družbe in poudaril, da je kriminaliteta individualen pojav. Če izhajamo iz tega, lahko sklepamo, da se proti kriminaliteti ni treba boriti na družbeno strukturni ravni, ampak je treba le izločiti neprilagojene, nevarne posameznike (Bohm, 1986:23). Ta mit ne razloži samo protislovij, ampak tudi sporoča, kje v družbi leži problem kriminalitete, kdo so storilci, kje naj iščemo rešitve in kateri so sprejemljivi ukrepi zoper tiste, ki ne spoštujejo zakonov. Kolektivno gledano miti določajo resničnost kriminalitete, so vir čustvenega odzivanja in kanaliziranja čustev v protikriminalne dejavnosti. Mit imperativno vodi dejavnost in določi vrsto vedenja borcev proti kriminaliteti (Fitzpatrick, 1982: 20). Miti poleg tega, da razlagajo samo splošne družbene emocije, tudi usmerjajo (negativna) čustva k etiketiranim, izločenim in označenim za kriminalce.

Miti o kriminaliteti opravičujejo družbene ukrepe, temelječe na čustvenem odzivanju, s tem ko nudijo »razumske« razloge za poglede na kriminaliteto, družbeno prakso in institucionalno odzivanje na kriminaliteto.

3 Ustvarjalci mitov o kriminaliteti

Množični mediji, vladni uslužbenci, policisti in nevladne organizacije imajo pomembno mesto pri določanju nekega pojava kot družbenega problema. Ti so torej ustvarjalci mitov o kriminaliteti, med njimi pa imajo največjo moč množični mediji. Sodobna komunikacijska sredstva so nadomestila stare prenašalce mitov. Sredstva množičnega obveščanja so formaliziran in institucionaliziran sistem za prenašanje sporočil. Sporočila se ljudem prenašajo s sodobnimi sredstvi in tehnologijo. Tradicionalni proces komuniciranja in širjenja mitov, ki je temeljil na ustnem izročilu ali pisani besedi, danes temelji predvsem na elektronskem komuniciranju. Ta sodoben komunikacijski sistem omogoča prenašanje mitov v ogromnem obsegu in z izredno hitrostjo.⁵

3.1 Mediji kot ustvarjalci mitov o kriminaliteti

Mediji izberejo in predstavljajo zanimive primere v zvezi s kriminaliteto za »javno porabo«. Izbira primera je odvisna od novinarja, ki se odloči prikazati primer. Izbira primera ali dogodka je pogojena tudi s tekmovalno naravnostjo sodobnih medijev in tržno vrednostjo informacij. V zvezi s tem je treba omeniti ustvarjanje senzacij in marketinško usmerjenost medijev. Tunnell (1992:300) poudarja, da so »novice o kriminaliteti«, kot tudi vsebine o novih oblikah kriminalitete tiste, ki omogočajo zabavo ljudi, delovanje filmske industrije in ustvarjanje dovoljenega dobička na račun kriminalitete.⁶

V zvezi z odgovornostjo glede predstavljanja dogodkov opozarja Zuckerman (1994:64), da dogodki, ki postanejo javna lastnina, zahtevajo poznavanje okoliščin, razumevanje preteklosti in razlage razmerij. Predstavljanje novic na televiziji je pogojeno s slikovnim prikazom, časovno omejitvijo, kar vpliva na to, da je skoraj nemogoče predstaviti okoliščine nekega dogodka, zmanjka tudi časa za razlago pomena in različnih pogledov na problem.

Mediji torej igrajo pomembno vlogo pri identifikaciji in ustvarjanju mitov o kriminaliteti in niso le nepristranski po-

⁵ Pred 50 leti je E. H. Sutherland (1950:143) dejal: »Strah pred kriminaliteto se ustvarja v sodobni družbi veliko hitreje in učinkoviteje predvsem zaradi naraščanja publicitete. Tehnologija daje možnosti za ustvarjanje, izbiro, porazdelitev in okrepitev mitov o kriminaliteti. Zgodbe, ki so bile nekoč omejene na majhne družbene skupine, so danes dostopne milijonom ljudi po svetu. To omogočajo sodobni javni mediji.«

⁶ Fishman (1976:535) komentira razprave o valih kriminalitete: »Novinarji ne ustvarjajo prispevkov izključno za to, da bi gledalcem predstavili red in pravico, družbene probleme, kriminaliteto. Pravzaprav uredniki od njih zahtevajo informacije, surov material, ki ga nato uredijo in predstavijo. Uredniki vsak dan dobijo surov material, iz katerega ustvarijo nekaj zgodb. Uredniki so tisti, ki odločajo, katere vsebine in na kakšen način bodo predstavljene javnosti.«

ročevalci o kriminalnih dogodkih. Novinarska svoboda izbire vsebine je odvisna od zunanjih dejavnikov in dogodkov, zato medijev ni mogoče zmeraj dolžiti senzacionalističnega poročanja in namernega zavajanja javnosti. Miti o kriminaliteti so pogosto problemi, ki bi jih bilo treba osvetliti še iz drugih zornih kotov.

3.2 Vlade kot ustvarjalke mitov o kriminaliteti

Pri ustvarjanju mitov o kriminaliteti je v interesu vlade, da ohrani obstoječe opredelitve kriminalitete in prepriča ljudi, da so edino inkriminirana dejanja tista, ki ogrožajo red in življenje ljudi v družbi. Podobno je glede vloge pravosodja, ki naj bi učinkovito opravljalo svoje poslanstvo, zato pa ni primerno spreminjati nobenih postopkov, prakse ipd. Gre tudi za prepričanje, da je pravosodna praksa edini pravi odziv na kriminaliteto in nered v družbi. Kraska (1985) meni, da so manjša »popravila sistema« dopustna, vendar velikih sprememb vlada ne dovoli, ker je to v njenem interesu, interesu nadzorstvenih agencij in družbene elite.⁷

V nekaterih državah zahodne civilizacije gradijo vse več zaporov, podaljšujejo zaporne kazni (tudi pri nas), ponovno uvajajo smrtno kazen, na sodiščih hitreje obravnavajo obtožence. Vse te spremembe temeljijo na mitih o kaznovanju in družbenem nadzorstvu, poleg tega odražajo interese vladajočih in kazenskopravosodnega sistema. Vlada zagotavlja in varuje svoje interese tako, da ustvarja mite o kriminaliteti in storilcih kaznivih dejanj. Nadzira, usmerja in prenaša sporočila o teh pojavih in si s tem zagotavlja mesto med najvplivnejšimi ustvarjalci mitov o kriminaliteti. Ljudje prej sprejmejo informacije in jih ocenijo kot relevantne, če jih predstavi predstavnik vlade, ministrstva za notranje zadeve, kot pa predstavnik nevladne organizacije. Poleg tega pa so osebe za stike z javnostmi usposobljeni strokovnjaki, ki posredujejo le tisto količino informacij, kot je dogovorjeno z vodilnimi v ministrstvih in v vladi. Vlada lahko omejuje informiranje javnosti tudi zaradi varnostnih interesov države; lahko kaznuje nesposodnost in napadalnost medijev in na drugi strani nagraduje medije za predstavljanje uradnih verzij mitov o kriminaliteti; lahko izvaja močne pritiske na tiste, ki postavljajo njene mite pod vprašaj in dvomijo o uradni kriminalitetni politiki (Dickson, 1968: 147).

Vlada ni le nadzorovalec in usmerjevalec javnih medijev, ampak je tudi vrsta medija. Vlada nadzira številne publikacije, komisije za raziskovalne projekte, fundacije, financira radijske in televizijske postaje, ki prenašajo vladno sponzorirana sporočila. Novinarji poročevalci so odvisni od informa-

⁷ Pepinsky in Jesilow (1985: 10) začenjata svojo knjigo z naslovom Miti, ki povzročajo kriminaliteto (orig. Myths that Cause Crime) z naslednjo trditvijo: »Prej ko spoznamo, da je pravosodje posel oz. nečedna dejavnost, ki jo država popolnoma ščiti, tem bolje za nas.«

cij, ki jim jih posredujejo predstavniki vlade. Informacije, ki jim jih posredujejo, so lahko tudi zavajajoče ali lažne (Hynds, 1990:6).⁸

Agresivna politika boja proti kriminaliteti v ZDA se kaže v vse večjem zaposlovanju policistov, povečevanju policijskih pooblastil, v hišnih preiskavah brez odredbe in v uporabi načela »trije udarci in si zunaj« (orig. Three strikes and you're out), korekcijski ideologiji in povečanem številu izrečenih smrtnih kazni. Sklenemo lahko, da se mediji in vlada usmerjajo na specifične družbene probleme, ne glede na to, ali se ti kažejo kot stvarni ali ustvarjeni.⁹ Z informiranjem javnosti mediji in vlada ustvarijo vtis resnosti, zaskrbljenosti in potrebe po reševanju problema – s tem pa začnejo ustvarjati mite

⁸ Primer za to je ameriška vojna proti drogam, saj je bila vlada pobudnik ustvarjanja mitov o drogah, storilcih kaznivih dejanj in socialni patologiji. V sedemdesetih letih je predsednik Nixon imenoval zlorabo drog »sovražnik države številka ena« in trdil, da je to za tedanji čas največji vir ogrožanja ZDA v njihovi zgodovini. Ko so iskali rešitve za ta problem, so uporabljali tudi rek »Tuje sile na naši obali«, ki je vseboval sporočilo o izvoru problema. Kmalu se je uresničila dolgo let načrtovana politika urada za narkotike (postavljena že leta 1937). S predsednikovo podporo se je star načrt spremenil v legitimno obliko boja proti drogi. V zadnjih tridesetih letih so se številčno povečale enote za boj proti drogam, te pa so zaradi povečanih sredstev vlade okrepile boj proti zlu, ki ogroža človeštvo. V osemdesetih letih je predsednik Reagan podprl vojaški način boja z drogo in opustil tretmansko usmerjenost vlade v času predsednika Carterja. Predsednik Reagan je s strokovnjaki izdelal sedemstopenjski načrt za odpravo drog v ZDA in povečal proračun za vladne agencije za boj proti drogam (Kraska, 1990: 117). Tudi mestne policije so v tem času okrepile enote za boj proti drogi in organizirale terensko delo ter ustanovile multidisciplinarne time za preprečevanje zlorabe drog – vse to pa zaradi povečanega proračuna za reševanje problematike v zvezi z drogo. Policija in druge agencije so bile tako pripravljene na vojno proti drogi. V devetdesetih je Busheva administracija dala veliko podporo agencijam za boj proti drogi, predvsem DEA (orig. Drug Enforcement Agency), ki je opravila nekaj akcij v bližini Bele hiše in odkrila večje število prekupevalcev. Predsednik je ob tej priložnosti nastopil na televiziji in zelo zaskrbljeno govoril o drogah. V rokah je držal vrečko z belim prahom, večkrat omenjal ogrožanje Bele hiše in poudarjal pomen boja proti drogi (Kappeler, 1996: 11).

⁹ O tem tudi pričajo Kappelerjeve ugotovitve, da se je ameriški predsednik Clinton uspel izogniti histeriji v zvezi z drogami, ki so jo podpirali njegovi predhodniki, vendar ni bil uspešen pri depolitiziranju kriminalitete. Clinton je sodeloval pri ustvarjanju strahu pred nasilniško kriminaliteto, saj je v svojih javnih nastopih, obkrožen z otroki, pogosto omenjal nevarnost nasilja in negativne posledice nasilja na razvoj otrok in naroda. Podobno kot on je tožilka Janet Reno opozarjala na rastoče probleme v zvezi z zlorabo in izkoriščanjem otrok. Njeno prizadevanje za boj proti kriminalcem pa je obrodilo nezaželene posledice v čezmernem nasilju policistov nad domnevnimi storilci in »provociranjem« določenih skupin ljudi. Pod njenim vodstvom so izvedli tudi obsežno policijsko akcijo, v kateri je bilo ubitih sedemindvajset ljudi, od tega tudi nekaj otrok. Natanko ob drugi obletnici tega dogodka pa je počila bomba v Oklahoma Cityju (prav tam).

o kriminaliteti. V nadaljevanju bomo spoznali primere ustvarjanja mitov in sestavine »receptov« za ustvarjanje mitov o kriminaliteti.

3.3 Združeni ustvarjalci mitov o kriminaliteti

Znane so oddaje o iskanju storilcev kaznivih dejanj, ubežnikov na begu iz zapora ipd. V ZDA je vsakodnevno na TV več oddaj s takšno vsebino. Najbolj znani so: Nerešeni primeri (orig. Unsolved cases), FBI na preži (orig. FBI Alert) in Najbolj iskane osebe v Ameriki (orig. America's most wanted).¹⁰

Predstavljanje kriminalitete na televiziji ima tudi diskriminatorni značaj – predvsem zato, ker je omejeno le na določene pojavnosti oblike kriminalitete: ulično kriminaliteto, nasilniško kriminaliteto v urbanih soseskah, kriminaliteto moških ipd. Namesto da bi prikazovali »pravo« sliko kriminalitete, ustvarjajo s tem strah pred njo in širijo prepričanje, da je kriminaliteta dejavnost le nekaj »gnilih jabolk«, ki jih je treba »odstraniti iz košare«.

4 Ustvarjanje mitov o kriminaliteti

Medijska usmerjenost na probleme in pozornost javnosti sami po sebi še ne ustvarjata mitov o kriminaliteti. Na splošno je zaskrbljenost javnosti v tesni zvezi z družbeno-ekonomskimi razmerami v družbi. Goode in Ben-Yahooda (1994: 49) poudarjata, da sta strah in zaskrbljenost v večini primerov posledica okoliščin v družbenem življenju. Toda ni nujno, da bi bila v sorazmerju z dejansko ogroženostjo tistega, ki ga je nečesa strah. Da bi ustvarili mit, moramo zagotoviti, da določen problem povzroča zaskrbljenost večine ljudi, mora biti ustrezno »pakiran« in marketinško obdelan, kar pomeni, da ga

¹⁰ Prikazali so npr. sliko osumljenca, ji dodali opis in značilnosti iskanega storilca kaznivega dejanja. Kmalu je prispel klic o odkritju osebe, prikazane na televiziji. Policija je organizirala akcijo in prijeli so moškega, za katerega so bili sodelavci prepričani, da ustreza opisu osumljenca kaznivih dejanj spolnega nasilja nad mladoletniki. Moškega so privedli na policijsko postajo, ugotovili, da opisu ustreza le delno in da je šlo za zmoto. Iz policijske postaje se je vrnil v službo, vendar ga je delodajalec v tem času že odpustil. Razlog za odpustitev je bila aretacija in prepričanje vseh sodelavcev, da so prijavi pravega storilca. Opisi storilcev v takšnih oddajah so dokaj zanesljivi, vendar se je v tem primeru izkazalo, da so ljudje kljub pravemu opisu prepoznali popolnoma napačno osebo – višjo za 20 cm in težjo 50 kg od pravega osumljenca. Neutemeljeno osumljeni in neprizanesljivo obravnavani oškodovanec medijsko proizvedene zmote in policijske malomarnosti je v dolgotrajnih postopkih dosegel pravico in dobil veliko odškodnino. Znan je tudi primer, ki je bil še hujši od prvega. Na televiziji so objavili sliko nedolžnega človeka, ki so jo opremili z zgodbo o kriminalnem ubežniku. Ko so spoznali zmoto, so se osebi javno opravičili, vendar si lahko predstavljamo, kakšen vpliv ima takšna objava na ugled in življenje posameznika (Kappeler et al, 1996: 13).

je treba naslikati kot epidemijo, kot nekaj trdovratnega, kar se izmika in je težko obvladljivo. Samo s pretiravanjem o obsegu problema obdržimo ustrezno raven pozornosti javnosti v daljšem časovnem obdobju. Pride do pozivov k akciji odgovornih institucij in represivnem odzivanju – institucionalna praksa dobi podporo javnosti – to so sestavine mita, ki omogočijo njegovo uresničitev v polnem zamahu.

Pretiravanje pri predstavljanju obsega problema se kaže v več oblikah. Prvič, mediji začnejo naenkrat namenjati več pozornosti kriminaliteti, ki do tedaj ni bila posebno problematična ali popolnoma zanemarjena (Fishman, 1976). Drugič, mediji zbirajo informacije in izbirajo kriminaliteto, ki jo predstavljajo javnosti. Oblikovanje teh predstavitev ustvarja podobo kriminalitetne problematike, ki pogosto nima zveze z njenimi geografskimi, časovnimi ali družbenimi značilnostmi ali okoliščinami pojava. Tretjič, miti nastanejo tudi, če mediji neustrezno in prirejeno poročajo o kriminalnih dogodkih. Zgodi se lahko tudi, da poročanje o določenem pojavu sploh nima nobene zveze z njim ali je interpretacija popolnoma zgrešena. Četrto, nikjer ni določeno, da morajo javni mediji spremeniti oz. odpravljati svoje mite o kriminaliteti. Primer za to je poročanje o morilcu otrok, ki naj bi ubil več otrok. Mediji so obveščali javnost o številnih umorih otrok, čeprav sta se v tem obdobju zgodila le dva umora, ki sta jih storila starša otrok. Izdelali so tudi psihološki portret morilca, ki zastruplja otroke, je izprijen sociopat s težavnim otroštvom, dominantno materjo in je najverjetneje priseljenec. Mediji so v tem primeru sledili ideji o tujcih kot viru nevarnosti, niso pa dopustili možnosti, da bi dejanje storil kdo drug kot »junak« njihove črne kronike. Strah, ki ga je povzročilo neresnično in pretirano poročanje o umorih ter domneva o tujcih kot storilcih, nista prizadele le posameznikov, ampak tudi javnost in organizacije, ki so računale na objavljene informacije o dogodkih.

Marsh (1991:67–68) je ugotavljal, kako pogosto mediji spreminjajo zgodbe ali pretiravajo pri predstavljanju problemov. Ugotovil je, da večina novic o kriminaliteti v časopisih predstavlja dogodke z znaki nasilja ali senzacionalne primere. Velik odstotek nasilne kriminalitete, predstavljene v časopisih, ne odseva statistike o teh pojavih. Čezmerno poudarjanje nasilja vpliva na zavest ljudi in preventivno dejavnost, ki temelji predsem na ukrepih proti nasilni viktimizaciji in segregaciji določenih delov populacije. Časopisi večinoma podpirajo policijske poglede, razlage in vrednote v zvezi s kriminaliteto in storilci kaznivih dejanj.¹¹

¹¹ Bohm (1986:205) je v metaanalizi študij o medijskem prikazovanju kriminalitete ugotovil, da mediji predstavljajo informacije o kriminaliteti na naslednje načine:

»Televizijske oddaje o kriminaliteti predstavljajo eno tretjino zabavnega programa. Informacije, ki jih javnost dobi ob gledanju teh oddaj, so take, da gledalec dobi vtis, (1) da je umorov in fizičnih napadov bistveno več kot v resnici in da so tatvine in vlomi manj pogosti, kot to dokazuje kriminalitetna statistika; (2) nasilje je predstavljeno kot načrtno, vendar je dejansko nasilje, najpogosteje pogo-

Kenneth in Tunnell (1992:295) ugotavljata, da je šestindevetdeset odstotkov sodelujočih v ameriški nacionalni pregledni študiji o kriminaliteti odgovorilo, da so se o kriminaliteti največ naučili iz javnih medijev. Devetinštirideset odstotkov sodelujočih v raziskavi se je strinjalo, da javni mediji ustrezno poročajo o kriminaliteti. V tem času je bilo več kot petdeset odstotkov novic in oddaj o kriminaliteti, ki so obravnavale zgolj nasilno kriminaliteto. Iz uradnih podatkov o kriminaliteti pa je bilo mogoče razbrati, da je bilo nasilnih dejanj le šest odstotkov celotne kriminalitete. Osemindeset odstotkov preučevanih oseb je precenilo količino kaznivih dejanj z znaki nasilja. Barlow, Barlow in Chiricos (1995) so preučevali novice o kriminaliteti in ugotovili, da mediji stopnjujejo občutek ogroženosti in strah pred nasiljem glede možnosti za viktimizacijo s premoženjskimi kaznivimi dejanji. Medijsko prikazovanje kriminalitete je za večino prebivalstva edina družbena resničnost kriminalitete.

Zloraba kriminalitetne statistike prav tako povzroča nastanek mitov o kriminaliteti. Nedostopnost statističnih podatkov za javnost, zavajajoče predstavljanje in uporaba neustreznih metod za ugotavljanje statističnih pomembnosti, trendov ipd., ustvarjajo mite o kriminaliteti.¹²

Orcutt in Turner (1993) razpravljata tudi o organizirani kriminaliteti, ki jo je mogoče predstaviti na različne načine. Najbolj običajen način je pretiravanje glede obsega in nasilja, povezanega s tovrstno kriminaliteto. Podobno se dogaja tudi pri vseh spremembah kriminalitetne statistike v primerih, ko se pojavi strma rast zaznane (prijavljene) kriminalitete, ki ni nujno posledica povečanja pojava, ampak sprememb v načinu zbiranja podatkov o kriminaliteti.¹³

Strah pred kriminaliteto je redko ali nikoli v zvezi s statističnimi podatki o trendih spolnih deliktov (Sutherland,

jeno s strastjo, prepiri, ljubosumjem; (3) uporaba nasilja pri policijskem delu je pretirano poudarjena; (4) uporaba nedovoljenih policijskih metod naj bi bila zmeraj kaznovana; (5) policistov nikoli ne zaprejo zaradi kršitev zakonov; in (6) policisti skoraj vedno premagajo zločince, najpogosteje v nasilnih dvobojih, kjer zmagajo pozitivni junaki.

¹² Tunnell (1992: 300) navaja primere zveze med strahom pred kriminaliteto in predstavljenimi statističnimi podatki o kriminaliteti: »Strah pred kriminaliteto je odvisen od dostopnosti statističnih podatkov o kriminaliteti. Trende kriminalitete pripadniki policije običajno predstavljajo v javnih medijih s pomočjo t.i. kriminalitetne ure (pojavljanje kaznivih dejanj v določenem časovnem intervalu: npr., kazniva dejanja z znaki nasilja se pojavijo vsakih štiriindvajset sekund, premoženjsko kaznivo dejanje se zgodi vsake tri sekunde ipd.). Boljši način bi bilo predstavljanje letne statistike ob upoštevanju vseh regionalnih, lokalnih, geografskih ter kulturnih posebnosti. Zaradi tega mediji velikokrat (ne)hote manipulirajo z javnostjo in povzročajo strah pred kriminaliteto.«

¹³ Neredko se zgodi, da medijsko prikazovanje dveh kaznivih dejanj z znaki nasilja označijo kot »val nasilja« in da kazniva dejanja tujcev označijo kot »organizirano kriminaliteto«.

1950:144). Dogaja se, da je strah posledica manjšega števila spektakularno predstavljenih kaznivih dejanj. Zadostuje že manjše število kaznivih dejanj (2–4), da mediji začnejo govoriti o valu spolnega nasilja, spolnih zlorab ipd. Statistika in informacije neredko zavajajo javnost, predvsem takrat, ko so vzeti iz dejanskih okoliščin in ko se iščejo vzročne zveze, ki ne obstajajo. Vzročne zveze, ki naj bi obstajale med različnimi pojavi, postanejo velika skrb javnosti. V preteklosti so na primer v zahodnih družbah pretirano poudarjali vzročne zveze med zlorabo droge in številnimi drugimi družbenimi problemi, kot so: izostajanje od pouka, zmanjšana storilnost, povečanje mladoletniških kriminalnih združb, korupcija v policiji, razširjanje AIDS-a, nasilniška in premoženjska kriminaliteta idr. Droge v družbi same zase še ne pomenijo grožnje, vendar ko nastanejo še spremljajoči pojavi, je zaznava problema enaka zaznavi epidemiji kolere.

5 Razlaga značilnosti mitov o kriminaliteti

Miti o kriminaliteti morajo imeti nekaj temeljnih značilnosti, da bi se obdržali, dobili javno podporo in vplivali na institucionalno prakso. Prvi pogoj je označitev kriminalitete kot ogrožujočega pojava, ki ima take razsežnosti in značilnosti, da pomeni grožnjo večini prebivalstva. Tako kot v grški mitologiji, so miti o kriminaliteti tudi zgodbe o uspehu. To je mesto, kjer se srečajo pogumni in pošteni junaki, nedolžne žrtve in zli zločinci, ki ogrožajo ljudi in njihove najvišje vrednote. Kappeler s sodelavci (1996: 18) ugotavlja, da je za mite o kriminaliteti značilno naslednje: identifikacija in usmerjanje na določeno odklonsko populacijo, popolnoma nedolžna in nemočna žrtev, pogumni in pošteni junaki ter ogrožanje sprejetih norm, vrednot in tradicionalnih življenjskih slogov.

Miti o kriminaliteti nastajajo o ranljivih in lahko prepoznavnih skupinah v družbi ali zaradi njih. Te skupine je lahko razlikovati od večine drugih prebivalcev. Razlike med večinsko kulturo in temi skupinami nastajajo na podlagi rase, barve kože, nacionalne ali etnične pripadnosti. Govorimo lahko tudi o migrantih, manjšinah, različnih verskih ali političnih prepričanjih, spolnih nagnjenjih.¹⁴ Vse takšne skupine ljudi so zanimive za ustvarjanje mitov o kriminaliteti. Podobne označitve

¹⁴ Ryan (1976:10) trdi, da drugačne zaznavamo kot manj kompetentne, manj spretno in manj veščo, manj pomembne – na kratko – manj človeške. Stari Grki so sklepali o drugačnosti na podlagi jezika, ki so ga govorili barbari, ki so bili označeni kot divji, necivilizirani, nevarni, neizobraženi, pohlepni in bolj krvočni od zveri. Takšna označitev pogosto upravičuje slab odnos do takšnih ljudi, suženjstvo ali celo odpravo takšnih posameznikov ali skupin. Strah pred manjšinami, tujci, kulturnimi razlikami, razlikami v religioznih vrednotah, so vodili do nekaj mitov o organizirani kriminaliteti. Rojstvo »mita o mafiji« je temeljilo na strahu pred kulturnimi razlikami. Umor policijskega šefa v New Orleansu leta 1890 nam lahko služi kot izvrsten primer. New Orleans je mesto, kamor se je priselilo veliko italijanskih imigrantov. Neke noči je nekdo ustrelil policijskega šefa. Ko je ta

so lastne tudi »skupinam sovraštva«, zagovornikom prohibicije, obujanju ideje o ponovnem suženjstvu črncev in smrtne kazni. Razlike med ljudmi so služile vladam za izdelavo kriminalitetnih politik, za inkriminacijo določenih dejanj ali celo za začetek vojn (Kappeler et al, 1996:19).

Miti ne morejo obstajati brez okolja, kjer se takšne zgodbe dogajajo – brez krajev, kjer se dogajajo kriminalna dejanja, in institucij, ki se ukvarjajo s storilci. Storilci kaznivih dejanj so najmanj zaželena manjšina v družbi, čeprav jih ni mogoče prepoznati po zunanjem videzu.

Naslednja nujna značilnost mita so nemočne ali nedolžne žrtve, ki morajo biti predstavljene kot neizmerno trpeče osebe, ki jim je bilo prizadeto neizmerno gorje. Bolj ko so nedolžni prizadeti zaradi mitsko opisanega dogodka, večja je možnost, da pritegnejo pozornost javnosti in sprožijo sovraštvo do nezaželenih skupin. Ženske, otroci, policisti, ubiti v službi, pazniki, ki so dobili AIDS pri delu z obsojenci, poslovneži, ki postanejo žrtve organizirane kriminalitete, so običajno predstavljeni kot poštene žrtve, ki jih napadejo nemoralni, zli zločinci. Označevanje žrtev kot popolnoma nedolžnih ima za posledico izvajanje strogih kazenskih sankcij zoper obsojence, od tem pa javnost in kaznovanci doživljajo občutke moralne superiornosti in zadovoljstva. Mediji prispevajo k družbenem izključevanju storilcev tudi s tem, ko poudarjajo nedolžnost in vrline žrtev.¹⁵ To ne pomeni, da nedolžni ljudje ne postanejo žrtve nasilja, toda kaže na medijsko prikazovanje žrtev nasilja in pojmovanje žrtev kot neodgovornih za dogodek, ker jih je napadel zli tujec. Ironija je, da so »dobri« in »zli«, »prestopniki« in »konformisti« podobe iste kulture, podobe, ki se rodijo iz iste domišljije (Messner, Rosenfeld, 1994: 2).

Ugrabitev otrok, zlorabe, nasilje niso dejanja, ki bi jih najpogosteje storili tujci, ampak bližnji, tisti, ki jim otroci zaupajo in jih imajo radi. Miti o kriminaliteti so pogojeni tudi z ogrožanjem vrednot, norm ali življenjskega sloga srednjega družbenega sloja. Miti o kriminaliteti in pravici, pomešani z religioznimi prepričanji, stališči do spolnosti, tradicionalnim pojmovanjem družine, političnimi in ekonomskimi prepričanji ipd., lahko postanejo hitro vnetljiva zmes, ki vpliva na čustveno odzivanje na kriminaliteto (Kappeler et al, 1996: 21).

umiral, je izrekel dve besedi, ki sta zveneli italijansko. Policisti so kasneje obkolili italijansko naselje in aretirali številne osumljence italijanskega porekla. Kljub prizadevanjem policistov ni bilo mogoče zbrati dovolj dokazov za obsodbo osumljenecov. Meščani New Orleansa s tem niso bili zadovoljni, odšli so do mestnega zapora, kjer so bili priprti osumljenci, vdrli v zapor in jih vseh devet ubili. Linč in označitev italijanskih priseljencev kot drugačnih, vrednih eksekucije, je pravzaprav zasnova mita o ameriški mafiji (Smith, 1975).

¹⁵ Komu ne godi, če njegovega otroka ali bližnjega predstavijo kot dobrega učenca, priljubljeno osebo ali vzornega fanta ali dekle?

Ideja o »normalnem« življenju in njegovem ogrožanju vpliva tudi na zaznavo fizičnega ogrožanja družbene ureditve, reda in družbenih institucij. Mit o kriminaliteti se na tem mestu sreča s pojmom »moralna panika«, ki jo označujejo negativna čustva proti tistim, ki ogrožajo družbo ter moralne vrednote in zahteve po odpravi ogrožanja. Gre tudi za nesorazmernost med zaznavo nevarnosti problema in dejanskim ogrožanjem. Od odgovornih v družbi se pričakuje, da »nekaj« stori. »Nekaj« v tem primeru pomeni povečanje in okrepitev družbenega nadzorstva, več zakonov, daljše zaporne kazni, več policistov, več aretacij, več zaporov (Goode, Ben-Yahooda, 1994:31). Če v družbi primanjkuje morale, je treba obuditi tradicionalne vrednote; če so viktimizirani nedolžni, je logična posledica odstranitve kriminalcev. O tem pričajo primeri prikazovanja organizirane kriminalitete ter kritike takšnega slikanja kriminalitete.¹⁶

6 Tehnike za ustvarjanje mitov o kriminaliteti

Ustvarjalci mitov ne le da odkrivajo kriminaliteto in prenašajo informacije, ampak tudi strukturirajo resničnost z izbiro in označevanjem (vrednotenjem) kaznivih dejanj. Vrednotenje kriminalitete je pogosto posledica pristranskosti in izkriv-

¹⁶ Oglejmo si primera organizirane kriminalitete in prostitucije. V ZDA so vodilni predstavniki policije pričali pred Kongresom in zakonodajno komisijo ter predstavili organizirano kriminaliteto kot zaroto tujcev (Italijanov, Jamajčanov, Kolumbijcev), ki ogroža ZDA, mir in varnost ljudi in pravično družbo. Organizirana kriminaliteta prinaša številne vrste zla, kot npr. korumpira drugače nekoruptibilne politike in policiste; vpliva na ljudi, da igrajo na srečo in izgubijo vse premoženje; prinaša drogo v šole in ubija otroke; zavaja poštene družinske može, da iščejo srečo pri prostitutkah. Še več kot to, organizirana kriminaliteta je visoko strukturirana, tuja zarota, ki jo je mogoče odpraviti le z več denarja, več policisti, več tožilci, sodniki in več pooblastili. Mit je tako primeren, sprejemljiv in prepričljiv za politike in davkoplačevalce, saj kaže na rešitve, ki ne vključujejo sprememb življenjskega sloga večine ljudi ali sprejemanja odgovornosti zaradi neukrepanja. Poleg tega poudarja vlogo policije in njeno poslanstvo na področju zatiranja kriminalitete – boriti se in zmagati v boju proti zlu, ki ogroža nedolžne ljudi.

Alternativa temu mitu je dvom in analiza podatkov, ki so jih predstavniki policije predložili Kongresu. Kappeler s sodelavci (1996: 22) ugotavlja, da je organizirana kriminaliteta sestavni del ameriške družbe in ne bi obstajala, če ljudje ne bi želeli imeti drog, pomografije, prostitucije, iger na srečo, posojil brez jamstva in formalnih postopkov ali ukradenih (poceni) predmetov. Veliko dejavnosti organizirane kriminalitete ne bi bilo dobičkonosne, če pri pranju denarja, odlaganju strupenih odpadkov, prepodaji ukradenih stvari, ne bi sodelovali tudi »sodobni poslovneži«. Organizirana kriminaliteta bi bistveno težje delovala, če je ne bi podpirali nekateri lokalni in državni politiki, policisti in drugi, ki so iz kakršnihkoli razlogov prizanesljivi do takšne dejavnosti. Če bi razkrili mit o organizirani kriminaliteti in prostituciji, ne bi bilo prav nobene podpore vladi in policiji pri zatiranju teh pojavov. Še več, užalili bi številne politike, policijske šefe in policiste. Razumen birokrat ali politik dojemata kriminaliteto kot dejanja drugačnih in kot ogrožanje tradicionalnih vrednot.

ljenega prikazovanja dogodkov. Izkrivljanje informacij je pogosto nezaželena posledica procesa zbiranja, procesiranja in priprave informacij za predstavitev. To se dogaja, ko informacije pripravljajo, predelujejo in finalizirajo predstavniki vlade, nevladnih organizacij in medijev. Raziskave o medijih, predvsem o novicah, kažejo, da napačno in izkrivljeno predstavljanje informacij ni neobičajna praksa (Tunnell, 1992; Bohm, 1986). Izbira kriminalnega dogodka za predstavitev javnosti je najpogosteje odvisna od poročevalca in njegove zaznave problema. Novinarska poročila so le redko odsev neposrednega poročanja ali dejanskega opazovanja. Kadar pa so, je to običajno povezano z neizkušnostjo in neusposobljenostjo za raziskovalno novinarsko delo. Poročanje o kriminaliteti je največkrat povezano z informacijami iz druge roke, posredovane od očitvidcev ali uradnih oseb.

Pri preučevanju mitov moramo upoštevati tudi zaznavne procese, in sicer poslušanje in opravljanje intervjuja. Opravljanje razgovora z očitvidci dogodka ali žrtvami kriminalitete je velikokrat pristransko. Pogosto poročevalci ne postavljajo ustreznih vprašanj, izpustijo ključna vprašanja. Neredko je v ospredju težnja po senzaciji, ker je novica predmet tekmovanja med novinarji, ki se vse bolj podrejajo tržni vrednosti informacije. Neusposobljen opazovalec ali novinar poročevalec, motiviran s tekmovalno naravnostjo sodobnih javnih medijev, ima v mislih bolj končni proizvod kot dejanje samo. Sklepi in sporočila o dogodku so tako lahko že določeni še predno so zbrali vse potrebne informacije o dogodku. Če upoštevamo novinarjevo izbiro dogodka od začetka do konca, potem se moremo zavedati, da je treba izbrati primer, ki ga je mogoče predstaviti tako, da bodo porabniki – bralci, gledalci, poslušalci, uporabniki svetovnega spleta – to informacijo sprejeli.

V procesu priprave gradiva za distribucijo ali predstavitev pa se pojavijo številni moteči dejavniki, ki lahko novinarjevo zgodbo popolnoma spremenijo. Na prvem mestu je selektivno memoriranje. Pozabljene izjave ali opazovanja se kasneje dopolnijo in posledica je popolnoma drugačna zgodba. Novinar pripravi osnovni koncept, ki ga da v obdelavo uredniku, ki sme zgodbo spremeniti (prilagoditi) glede na zahteve časa, ki je na voljo za predstavitev zgodbe, prostora za objavo članka v časopisu in prodajne vrednosti določene informacije. Javnost in uredniška ideologija vplivata na odločitve o tem, kaj in kako bo to posredovano. Uredniške odločitve niso zmeraj skladne s priporočili opazovalca, novinarja poročevalca. Izbira zgodb za objavo v časopisu ali predstavitev na televiziji pogosto temelji tudi na predhodnih naročilih urednika. Fishman (1976: 536) trdi, da je izbira novic na podlagi izbranih tem ideološka proizvodnja novic o kriminaliteti. Ta postopek zahteva, da se zgodbo – primer predstavi zunaj pravih okoliščin in dobi nov simbolični pomen, ki je »tema za novice«. Vrednost novic je odvisna od teme, kar lahko pomeni, da je pozornost, namenjena nekemu problemu lahko prevelika, presega njegov pomen in ni umeščena v družbene razmere, lahko temelji na neki teoriji, ki v trenutnih razmerah nima posebnega pomena in zveze z dogodkom samim. Torej, določena

vrsta vedenja postane »resna kriminaliteta«, ne zato, ker je tako zaznano v resničnem življenju, ampak zato, ker jo tako predstavijo tisti, ki ustvarjajo in proizvajajo novice.

Ne nazadnje je pri predstavljanju novic treba upoštevati še selektivno opazovanje in spominske motnje poslušalcev, bralcev in gledalcev novic o kriminaliteti. Večina bi si zapomnila le najbolj nenavadne ali skrb zbujajoče dele in izpustila druge, manj udarne dele informacije. Ker miti o kriminaliteti nimajo dolge življenjske dobe, proizvajalci mitov kmalu usmerijo pozornost na nove teme, ki so bolj privlačne za javnost in jih je mogoče bolje prodajati. Pri ustvarjanju mitov uporabljajo tudi tehnike za manipuliranje z informacijami. Hynds (1990:5) predstavlja tehnike za ustvarjanje mitov o kriminaliteti, ki se s pridom uporabljajo v propagandne namene. Propaganda je dejavnost, ki temelji na namernem izkrivljanju in manipuliranju s sredstvi za množično obveščanje. Tako je tudi večina mitov o kriminaliteti nastala z uporabo propagandnih tehnik. Vsak novinar ima možnost izbrati dogodek, oblikovati vsebino po lastni želji. Lahko del informacije doda ali izpusti, uporabi enega ali več virov, uporabi slikovite pridevnike ali ne. Uporaba pridevnikov pri opisovanju dogodka ima neizmeren vpliv na vrednotenje dogodka in pripravljenost na odziv zoper storilce kaznivih dejanj. Najbolj pogoste tehnike, ki jih uporabljajo pri ustvarjanju mitov o kriminaliteti, so: ustvarjanje stereotipov o storilcih kaznivih dejanj, predstavljanje mnenja kot dejstva, pozitivistično potrjevanje mnenj, uporaba terminologije, ki vsebuje vrednostne sodbe, selektivno predstavljanje dejstev, upravljanje z informacijami, neargumentirano sklicevanje na avtoritete, predstavljanje dejstva brez ustreznih okoliščin in selektivno intervjuvanje.

- **Ustvarjanje stereotipov o storilcih kaznivih dejanj** – ta praksa vsebuje predstavljanje kriminalitete kot enodimenzionalnega in nedinamičnega pojava. Faze, kot so »ulična kriminaliteta«, »kriminaliteta na škodo starejših«, »organizirana kriminaliteta«, »ugrabitve otrok«, so kategorije, ki jih uporabljajo mediji. Uporaba fraz, ki označujejo stereotipe, vpliva na pojmovanje kriminalitete kot problema dela družbe in ne kot spreminjajočega se, od družbenih razmer odvisnega pojava. Npr. organizirana kriminaliteta vsebuje sporočilo o dobro organizirani in strukturirani dejavnosti tujcev, ki ogrožajo državo in življenje ljudi in se ukvarjajo izključno s kriminalno dejavnostjo.
- **Predstavljanje mnenja kot dejstva** – ta praksa vsebuje predstavljanje osebnega mnenja v medijih kot dejstva. Frazе, ki jih uporabljajo v tem smislu, so: »Policija je naredila vse, da bi preprečila val kriminala«; Skupnost je v stanju velike panike zaradi povečanja števila napadov na starejše ljudi«, ipd.
- **Pozitivistično potrjevanje mnenj** – ta dejavnost vsebuje zbiranje informacij, ki potrjujejo nekogaršnje mnenje o storilcih kaznivih dejanj, kriminaliteti, delu policije, sodstva, zaporov ipd. Novinar na primer izbere za sogovornike ljudi, ki ustrezajo njegovemu konceptu in tako ustvari sliko o problemu ter jo posreduje javnosti.

- **Terminologija, ki vsebuje vrednostne sodbe** – služi etiketiranju storilcev ali žrtev kaznivih dejanj. Gre za rabo naslednjih fraz: »Morilec je postavil zasedo nemočni žrtvi«, »kriminalna družina«, »kriminalna združba, ki preži na svoje žrtve« ipd.
- **Selektivno predstavljanje dejstev** – ta oblika se kaže v pristranskem prikazovanju problema. V primeru ugrabitve otrok npr. navedejo, da je letno pogrešanih na tisoče otrok, ne omenijo pa dejstva, da je večina pogrešanih otrok begavcev.
- **Upravljanje z informacijami** – v procesu urejanja informacij oz. prispevka urednik zbira privlačne, senzacionalne primere, ki so bolj zanimivi za bralce in se nanašajo na serijske umore, ugrabitve otrok, nasilne može, manj pa na poslovno kriminaliteto, zavarovalniške goljufije in druge oblike kriminalitete, ki jih uradniki cenzurirajo.
- **Nedokumentirano sklicevanje na avtoritete** – vprašljive reference, ki vsebujejo izjave kot: »veliko policistov meni«, »veliko ljudi zagovarja idejo o smrtni kazni«... brez ustreznih navedbe vira ali dokaza o tem, kaj konkretno kdo govori, misli, zagovarja in kaj pomeni »veliko«. To je zavajanje javnosti s pomočjo nedokazljivih virov.
- **Predstavljanje dejstev brez navedbe ustreznih okoliščin** – to je oblika »hipotetične razlage« problema. Npr. razpravi o problemu drog sledi razprava o neupravičenih izostankih od pouka, kar navaja k sklepu, da do izostankov prihaja zaradi povečane zlorabe drog.
- **Selektivno intervjuvanje** – gre za opravljanje intervjujev s strokovnjaki o perečem problemu in za zlorabo mnenj enega ali dveh kriminologov ter predstavljanje teh mnenj kot mnenja celotne strokovne kriminološke javnosti.

7 Sklepne misli

Težko je govoriti o tradicionalnih ali standardnih mitih o kriminaliteti. Miti so pogojeni s kriminalnimi dogodki in se ne razvijejo, če ni dovolj ljudi, ki bi prispevali k spreminjanju dejanske zgodbe v mit. Miti o kriminaliteti so edinstveni in so proizvod družbenih, političnih in gospodarskih razmer v določenem času in prostoru. Javnost mora biti pripravljena sprejeti mit kot resnico. Kriminalni dogodek, ki ima možnost, da postane mit, se lahko v danem trenutku razvije, v drugem pa sploh ne. Miti o kriminaliteti torej nastajajo v specifičnih razmerah, ki so bolj ali manj ugodne za njihov razvoj. Ustvarjalci mitov o kriminaliteti so različni in se kažejo na različne načine. Včasih je vodilni ustvarjalec mitov vlada, drugič so to mediji, ki se odzivajo na mite vlade ali nevladnih organizacij, največkrat pa jih mediji ustvarijo sami. Miti o kriminaliteti se razlikujejo glede namena in posledic. Nekateri miti imajo za posledico kriminalizacijo in stigmatizacijo določenih oblik vedenja, medtem ko drugi zamrejo brez družbenih in političnih posledic. Nekateri miti služijo interesom vodilnih skupin v družbi ali delovanju družbe nasploh, nekateri miti pa so takšni, da nimajo nobene posebne funkcije. Enkratnost mitov glede izvora, odkrivanja, ustvarjanja in posledic je težko

problematizirati s pomočjo običajnih kriminoloških raziskovalnih metod, ni tudi univerzalnega modela ali recepta za preučevanje mitov o kriminaliteti. Vsak mit o kriminaliteti, storilcih, pravosodju in institucijah za izvrševanje kazenskih sankcij zahteva posamično preučevanje. To pa zahteva od strokovnjakov veliko znanja in poznavanja družbenih razmer. Preučevanje mitov o kriminaliteti pa je poseben izziv za kriminologe, saj je mogoče informacije o kriminaliteti razumeti na več načinov. Vprašanje o tem, kako poročati o kriminaliteti, ne da bi povzročali nezaželenih stranskih učinkov, pa terja nadaljnje analize medijskega poročanja o kriminaliteti. Poleg tega pa nam ameriški miti o kriminaliteti lahko služijo kot izhodišče za začetek razprave o slovenskih mitih o kriminaliteti in o reševanju družbenih problemov, saj ni nujno, da so ameriški miti tudi slovenski miti o kriminaliteti.

LITERATURA:

1. Barlow, M., Barlow, D., Chiricos, T. (1995). Economic Conditions and Ideologies of Crime in the Media: A Content Analysis of Crime News. *Crime and Delinquency*, 41/2: s.191–204.
2. Bohm, R. (1986). Crime, Criminal and Crime Control Policy Myths. *Justice Quarterly*, 3/2: s. 193–214.
3. Bromley, D., Shupe, A., Ventimiglia, J. (1979). Atrocity tales, the Unification Church, and the Social Construction of Evil. *Journal of Communication*, 29/3: s.42–53.
4. Dickson, D. (1968). Bureaucracy and Morality: An Organizational Perspective on a Moral Crusade. *Social Problems*, 16: s.143–156.
5. Fishman, M. (1976). Crime Waves as Ideology. *Social Problems*, 25: s. 531–543.
6. Fitzpatrick, P. (1992). *The Mythology of Modern Law*. London. Routledge.
7. Goode, E., Ben-Yehuda, N. (1994). *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*. Cambridge. Blackwell.
8. Hynds, P. (1990). Balance Bias with Critical Questions. *Media and Values*, 50: s.5–7.
9. Kappeler, V., Blumberg, M., Potter, G. (1996). *The Mythology of Crime and Criminal Justice*, Prospect Heights, Wavelans Press Inc.
10. Kraska, P. (1990). The Unmentionable Alternative: The Need for and the Argument Against, the Decriminalization of Drug Laws. V: *Crime and Criminal Justice System*, ur. R. Weisheit. Cincinnati, Anderson Publishing Company.
11. Mannheim, K. (1936). *Ideology and Utopia*. New York. Harcourt, Brace and World.
12. Masters, R., Roberson, C. (1990). *Inside Criminology*, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
13. Messner, S., Rosenfeld, R. (1994). *Crime and American Dream*, Belmont, California, Wadsworth.
14. Orcutt, J., Turner, J. (1993). Shocking Numbers and Graphic Accounts: Qualified Images of Drug Problems in the Print media. *Social Problems*, 40/2: s.190–205.
15. Pepinsky, H., Jesilow, P. (1985). *Myths that Cause Crime*, Cabin John, Seven Locks Press.
16. Quinney, R. (1970). *The Social Reality of Crime*, Boston, Little, Brown.
17. Ryan, W. (1976). *Blaming the Victim*, New York, Vintage Books.
18. *Slovar slovenskega knjižnega jezika*, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1994.
19. Smith, D. (1975). *The mafia Mystique*, New York, Basic Books.
20. Sutherland, E. (1950). The Diffusion of Sexual Psychopath Laws. *American Journal of Sociology*, 56: s.142–148.
21. Tunnell, K. (1992). Film at Eleven: Recent Developments in the Commodification of Crime. *Sociological Spectrum*, 12: s.293–313.
22. Verbinc, F. (1991). *Slovar tujk*, Ljubljana, Cankarjeva založba.
23. Zuckerman, M. (1994). The Limits of the TV Lens. *U.S. News and World Report*, 25. julij, s. 64.